

УДК: 378.147

Іванишин Г. Я.

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблеми специфіки формування діалогічного мовлення іноземних студентів медичних ВНЗ України з метою набуття готовності майбутніх лікарів-іноземців до професійної діяльності. Розглянуто сфери спілкування студентів та пріоритетні форми їх діалогічного мовлення з урахуванням екстралінгвальних чинників, що впливають на мовну особистість фахівця.

Ключові слова: діалогічне мовлення іноземних студентів, сфери спілкування, професійно орієнтоване спілкування, навчально-професійне мовлення, екстралінгвальні чинники.

В статье исследуются проблемы специфики формирования диалогической речи иностранных студентов медицинских вузов Украины с целью приобретения готовности будущих врачей-иностранцев к профессиональной деятельности. Рассмотрены сферы общения студентов и приоритетные формы их диалогической речи с учетом экстралингвистических факторов, влияющих на языковую личность специалиста.

Ключевые слова: диалогическая речь иностранных студентов, сферы общения, профессионально ориентированное общение, учебно-профессиональная речь, экстралингвистические факторы.

The article deals with the problem of the formation of specific dialogue speech foreign medical students in order to attain Ukraine of future doctors to foreign occupation. Considered the scope and priority communication students form their dialogue speech given extralinguistic factors that influence the linguistic identity specialist.

Keywords: dialogic speech foreign students sphere of communication, professionally oriented communication, training and professional speech, extralinguistic factors.

Система навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах є важливою складовою частиною становлення України як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору. Базою вдосконалення навчання іноземних громадян має стати концепція мовної освіти, бо саме мова є провідником майбутніх фахівців у їхньому набутті професійних якостей.

Розробка лінгводидактичних основ навчання української мови як мови фаху в медичному ВНЗ для іноземних громадян має особливе значення, оскільки вона є засобом і способом оволодіння предметною і комунікативною компетенцією в обраній галузі. Особливої актуальності набуває проблема ефективності навчального процесу, його відповідності меті навчання і комунікативним потребам іноземних студентів.

У наш час проблема пошуку нових шляхів оптимізації навчання професійного мовлення іноземних студентів нефілологічних ВНЗ представлена такими аспектами: досліджено формування мовленнєвої компетенції майбутніх медиків (Є. Арцишевська, Є. Божович, Е. Бистрова, І. Зимня, М. Кабардов та ін.); визначені суттєві якості усного мовлення (Б. Головін, С. Ожегов, О. Потебня); здійснено розробки професійно зорієнтованого навчання іноземних студентів медичних спеціальностей російською мовою (А. Бондаренко, Г. Борзенко, Ж. Бутенко, Л. Васецька, К. Гейченко, В. Дьякова, М. Ігнатієва, З. Кім, О. Рошупкіна, В. Хейлік).

Аналіз психолого-педагогічних джерел із досліджуваної проблеми та власний досвід роботи на факультеті підготовки іноземних громадян дозволили дослідити специфіку формування діалогічного мовлення іноземних студентів медичних ВНЗ України та проаналізувати суперечності між теоретичною розробленістю проблеми професійно орієнтованого діалогічного мовлення і відсутністю технології її реалізації у практиці підготовки іноземних студентів медичних ВНЗ України.

Метою нашої статті є з'ясування специфіки формування діалогічного мовлення іноземних студентів медичних ВНЗ України з метою набуття готовності майбутніх лікарів-іноземців до професійної діяльності.

Предметом нашого дослідження у складі професійного медичного діалогічного мовлення є особливості професійно орієнтованого спілкування іноземних студентів у навчальному процесі ВНЗ.

Характеризуючи професійно орієнтоване мовлення у медичному ВНЗ, вважаємо за необхідне розглянути сфери спілкування іноземних студентів. Професійно орієнтоване спілкування іноземних студентів медичних факультетів ВНЗ відбувається у навчально-професійній, власне професійній та науково-професійній підсферах.

Особливості спілкування викладача і студента, студента і студента на практичному занятті, а під час практики студента і лікаря, студента і хворого, студента і медичного персоналу лікарні, відіграють

важливу роль у процесі навчання діалогічного мовлення і є базою для становлення професійного мовлення у власне професійній та науково-професійній діяльності студента. Для того, щоб конкретизувати завдання навчання української мови як мови спеціальності у професійних цілях, необхідним є аналіз особливостей кожної підсфери спілкування, зіставлення їх, характеристика типових ситуацій професійно орієнтованого мовлення іноземних студентів.

Професійно орієнтоване спілкування реалізується у двох формах: вербальній і невербальній. Усна форма вербальної комунікації експлікується професійним мовленням комунікантів у діадах викладач – студент, студент – студент, студент – лікар, студент – хворий, студент – медичний персонал, студент – група та ін. Оволодіння мовленнєвою діяльністю на першому курсі здійснюється у межах навчально-професійної сфери: у ситуаціях практичних та семінарських занять. На другому курсі для професійно зорієнтованого спілкування характерні особливості, що суттєво впливають на побудову моделі навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення.

Особливості професійного спілкування цього періоду можна визначити за такими критеріями: а) вибором комунікативної позиції (ініціатора чи реципієнта мовленнєвої поведінки); б) виконанням різних соціальних ролей студента (лікаря-практиканта, медсестри/медбрата-практиканта); в) місцем здійснення комунікації (аудиторія, лабораторія, лікарняна палата тощо).

На відміну від першого курсу, мовленнєва активність студента-іноземця на другому курсі активізується, він виконує не тільки роль реципієнта, але частіше є ініціатором діалогічного спілкування.

Для навчально-професійного мовлення на практичних заняттях профільних кафедр характерні ситуативність і тематична детермінованість. Воно складається з послідовних обов'язкових і необов'язкових мовленнєвих і немовленнєвих актів. Починаючи з другого семестру другого курсу, студент-іноземець бере активну участь у практичній медичній діяльності. Ця сфера є власне професійною сферою спілкування, у якій переважає діалогічне професійно зорієнтоване мовлення. Для того, щоб конкретизувати завдання навчання української мови як мови спеціальності у професійних цілях, необхідним є аналіз особливостей кожної підсфери спілкування, зіставлення їх, характеристика типових ситуацій професійно орієнтованого мовлення іноземних студентів.

Вивчення профільних медичних дисциплін «Пропедевтика внутрішніх захворювань і догляд за хворими», «Пропедевтика дитячих хвороб» визначає нові об'єктивні характеристики мовленнєвої взаємодії комунікантів у вузькій професійній підсфері. Пріоритетними формами діалогічного мовлення тут є діалог-розпитування, діалог-бесіда, полілог (як різновид діалогу). Усна форма вербальної комунікації експлікується професійним мовленням комунікантів у діадах: викладач – студент, студент – студент, студент – лікар, студент – хворий, студент – медичний персонал, студент – група та ін. Мовленнєва взаємодія студента у цій підсфері професійного спілкування відбувається переважно в таких діадах, як викладач – студент, студент – студент, студент – хворий, студент – родич хворого, студент – лікар-наставник, студент – лікар-ординатор, студент – молодший медичний персонал. Студенти перебувають у різних комунікативних позиціях: і того, хто реагує, і того, хто ініціює комунікативний акт, оскільки спілкування визначають соціально-комунікативні ролі співрозмовників.

Мовленнєва поведінка, яку обирає студент, вимагає здійснення такої дії, що відповідає комунікативним намірам конкретного акту комунікації. Здатність студента до різнорівневої трансформації має в цей період важливе значення. Це вміння використовувати мовні форми (лексико-граматичну, синтаксичну синонімію), мовленнєві форми (уточнення, перепитування, повтори), трансформування письмового наукового мовлення в усне тощо. При цьому увага зосереджена на семантизації медичної термінології та її заміні еквівалентною лексикою.

Ефективність спілкування в цій вузькоспеціальній підсфері посилюється під впливом екстралінгвальних чинників, як-от: частотність використання загальноповсюдних клішованих етикетних форм (*Дякую!; Перепрошую!; Будьте здорові!; Будь ласка!; Якщо Вам не важко...*), використання мовленнєвих конструкцій для встановлення контакту (*Як Ви почуваетесь?; Розкажіть, будь ласка,...*) чи емоційно-вольових (*Щиро Вам бажаю...; Прошу Вас...; Вам необхідно...*) тощо.

На третьому курсі підвищується мовленнєва активність студентів, які найчастіше виконують роль ініціатора мовленнєвої взаємодії. Діалогічне мовлення має більшу варіативність мовних реалізацій, ускладнене інтенційними програмами. Взаємопов'язане функціонування усної і писемної форм професійного мовлення, звертання до наукового стилю мовлення під час конспектування, реферування збагачують мовлення студента вузькоспеціальною термінологією та сприяють реалізації комунікативних дій вищого, складнішого рівня.

У діалогічному мовленні третьокурсника виникає новий етап в оформленні і конструюванні логіко-синтаксичних структур професійно зорієнтованого мовлення. Для спонтанних усних висловлювань характерні логічність, цілісність та завершеність мовного оформлення логіко-інтенційних схем мовлення. Студент повною мірою здатен до інтерпретації почутого.

На четвертому курсі (перший семестр) студент володіє всіма нормами українського професійного мовлення, веде дискусії на професійні теми, користується різноманітними засобами зв'язності і підтримки полілогічного мовлення, невербальними компонентами, є учасником іллокутивних актів, спрямованих на адресата (прохання, ствердження, запевнення, вибачення, аргументація тощо).

Оволодіння навичками професійно зорієнтованого діалогічного мовлення відбувається на основі моделювання професійної комунікативної поведінки у типових ситуаціях професійної діяльності. Тому оволодіння професійним мовленням можна розцінити як формування у студентів комплексу «мовно-поведінкових моделей» (Л. Ананьєва), що містять вербальні (мовленнєві формули, кліше, лексико-граматичні структури, інтонаційні та фонетичні) характеристики мовлення та кінетичний компонент, до якого належить усе, що зараховують до невербальної поведінки у процесі спілкування людей (міміка, жестикуляція тощо).

Іноземні студенти повинні вміти не тільки правильно ставити запитання, а й сприймати та розуміти чуже мовлення (відповіді хворого), реагувати на нього. Проводячи огляд пацієнта, студент супроводжує аускультацию та пальпацію певними командами, дає поради професійного характеру, володіє навичками діалогу-бесіди.

Розв'язання комунікативних завдань запиту та уточнення інформації здійснюють за допомогою привітання, звертань, питальних речень, що стимулюють реакцію – відповідь. Для прикладу назвемо такі формули: *Будь ласка!; Скажіть, будь ласка...; Чи не могли б Ви сказати...; Чи можу Вас про щось запитати?; Пробачте за турботу...; Слухаю Вас (тебе); Я до Ваших послуг; Перепрошую; Будьте люб'язні, скажіть...; Що трапилось?; Що з Вами?; Вам допомогти?; Як Ви почуваєтеся?*

Вибір мовленнєвих засобів для встановлення контакту детермінований чіткою комунікативною позицією мовця. Розв'язання комунікативних завдань здійснюється за допомогою привітань, уживання шанобливих звертань на ім'я та по батькові, звертання до адресата на «Ви», формул привернення уваги під час установаження контакту, спеціальні формули ввічливості, вибачення, прохання, побажання, наприклад: *Яка приємна зустріч!; Як Ваші справи?; Шановний(а)... (ім'я по батькові у Кл. відмінку); Дуже приємно Вас (тебе) бачити; Шановні колеги! та ін.* Комунікативному завданню «Спонування до дії» властива насиченість дієслівними спонукальними реченнями з уживанням пом'якшувальних форм для зняття категоричності та емоційної напруги: *Вам необхідно...; Для Вашого здоров'я краще...; Для одужання потрібно...; Будь ласка, обстежте хворого; Виміряйте, будь ласка, артеріальний тиск; Повідомте паспортні дані; Прошу присісти; Роздягніться до пояса тощо.*

Здійснення комунікативних завдань «Установаження контакту», «Запит інформації» та «Спонування до дії» підсилює емоційно насичена лексика, яка допомагає підтримувати комунікацію. Для встановлення міжособистісного контакту важливу роль відіграють невербальні засоби: міміка, жести, постава, інтонація, тембр, висота голосу, гучність, тон адресата та адресанта під час комунікативного акту. Особливу роль у ситуативному мовленні відіграють мовленнєві одиниці, що виконують контактну-комунікативну функцію. До них належать вигуки, частки, емотивні конструкції.

Комунікативне завдання «Повідомлення інформації» відображає рівень професійної компетентності комуніканта і характеризує його словниковий запас, знання професійної лексики та її синтаксичного оформлення, а також аудіативні вміння адресата спілкування. У таких завданнях найчастотнішими є стверджувальні конструкції, розповідні речення, наприклад: *Дозвольте повідомити...; Стан справ...; Нічого серйозного, у Вас...; Пацієнт на лікуванні...; Консультація відбудеться...; Вам потрібно пройти обстеження... тощо.*

Особливе місце у процесі комунікації належить тональності спілкування та створенні позитивної атмосфери. Правильно дібрана тональність – обов'язкова умова дотримання неконфліктності спілкування, «за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовленнєвий акт певної іллокуції, впливає на емоційно-психологічну сферу адресата, а іноді і на ситуацію спілкування [5, с. 41]». Разом з іншими психолінгвістичними, соціально-етичними, логіко-тематичними, ситуативними чинниками мовний код, а також манера та тональність створюють атмосферу спілкування. Тож для активізації навчальної діяльності студента та швидкого наближення його до повноцінного комунікативного акту, необхідно «формувати у нього комплекс мовно-поведінкових моделей [1, с. 30]». На цьому рівні володіння навичками професійно орієнтованого діалогічного мовлення студент повинен проявити знання професійного етикету, знати правила і норми соціокультурної поведінки, узусні норми культури професійного мовлення.

Важливим для нашого дослідження є аналіз комунікативних стратегій і тактик, використовуваних у процесі навчально-професійного спрямування, оскільки саме ці стратегії й тактики становлять основу ситуативного компонента комунікативного змісту навчання професійно орієнтованого діалогічного мовлення. Учені (В. Костомаров, М. Митрофанова), розуміють під комунікативною стратегією: а) завдання мовця чи його головну інтенцію (макроінтенцію); б) сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на розв'язання загального комунікативного завдання [4, с. 54–60].

Тактику трактують як сукупність комунікативних прийомів, вибір та послідовність мовленнєвих актів на певному етапі спілкування. Вона становить одну або декілька мовленнєвих дій у межах обра-них стратегій. Тобто мовленнєва стратегія підпорядковує тактику. Якщо під стратегією мовленнєвого спілкування розуміємо оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спіл-кування, тобто «контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [2, с. 39]», то під тактикою – сукупність прийомів і методів реалізації цієї стратегії, визначення ліній мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажано-го ефекту чи запобігання небажаного. Уміння опанувати способи регулювання мовленнєвої діяльності означає здатність ефективно впливати на об'єкт, на який спрямоване мовлення, наприклад, вдале при-вернення уваги, підтримання контакту, переконання, провокування, приведення до певного емоційно-го стану тощо. Під ефективним впливом розуміють «досягнення запланованого регулятивного впливу – цілеспрямованого зрушення в системі орієнтирів адресата», тобто досягнення комунікативних цілей спілкування [3]. Ззовні це виявляється у певній стратегії мовленнєвої поведінки, тобто стратегії кому-нікативного регулювання ситуації професійно орієнтованого спілкування.

Таким чином, що більше мовець володіє комунікативною та прагматичною компетентністю, то більш різноманітні та здатні змінюватися його тактики. Розглянуті особливості професійно-орієнто-ваного спілкування українською мовою під час навчального процесу іноземних студентів першого, другого, третього та четвертого курсів медичних факультетів є чинниками, які впливають на побудо-ву корелятивної моделі навчання професійно орієнтованого діалогічного мовлення. Вони визначають основні цілі навчання, знаходять своє відображення у системі вправ, спрямованих на формування ком-петенції в діалогічному професійно орієнтованому мовленні.

Професійно орієнтоване діалогічне мовлення майбутнього медика передбачає володіння нормами літературної мови, фаховою навчально-науковою термінологією і стандартизованими мовленнєвими конструкціями медичної галузі, здатність використовувати мовні засоби відповідно до мети й ситуації спілкування.

Література:

1. Андреева И. П. Профессионально направленное совершенствование диалогической речи студентов стар-ших курсов языкового педагогического вуза (на материале французского языка) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / И. П. Андреева. – Л., 1980. – 209 с.
2. Борзенко С. Г. Определение компонентов профессионального общения (на примере профессионального общения медиков) / С. Г. Борзенко // Русский язык за рубежом. – 1982. – № 4. – С. 73–75.
3. Книга вчителя української мови та літератури : Довідково-методичне видання. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 352 с.
4. Колганова А. Т. Работа с текстом по специальности как средство обучения говорению / А. Т. Колганова // Вопросы обучения иностранцев русскому языку: Лингвистика и методика : сб. науч. трудов. – К. : УМК ВО, 1990. – С. 267–271.
5. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика про-фесійної освіти» / М. І. Лісовий. – Вінниця, 2006. – 16 с.